

La invenció d'Amèrica: colonització, explotació i alteritat

Per:

Joaquim Ullan Martorell

Una de les perspectives des de la que cal estudiar la història d'Amèrica, així com els processos històrics endegats amb la colonització, és la social i antropològica. Si bé els modes de vida, les civilitzacions i les cosmovisions originàries precolombines formen part de la història d'aquell *Nou Món*, cal ubicar-se a l'Època moderna i als inicis de la conquesta com a moments històrics cabdals per comprendre com es construeix, s'inventa i colonitza aquest nou territori des d'un punt de vista europeu.

Quatre visions

L'Edmundo O'Gorman (1906-1995), un historiador mexicà d'origen irlandès, a l'obra *La invención de América*, exposa les raons i les circumstàncies que van contribuir a la construcció

ideològica i l'assimilació mental del que posteriorment es consideraria com la “quarta part del món”.

O’Gorman proposa el concepte d’*Amèrica inventada* en lloc de *Descobrimet* o *trobada entre mons*, per explicar el desconegut, i l’impacte per Europa que va suposar trobar-se amb un *Nou Món* desconegut, i arriba a la conclusió què, el procés mitjançant el qual es produeix aquesta *invenció*, cal entendre’l com un complex procés ideològic que acaba «..per concedir-los [a aquestes terres] un sentit peculiar i propi, el sentit, en efecte, de ser *la quarta part del món*.» (O’Gorman 1995: 6).

Inicialment en aquest procés, «..s’intentava salvar la concepció unitària del món exigida pel dogma de la unitat fonamental del gènere humà..» (O’Gorman 1995: 2), ja que calia mostrar aquelles grans illes «..com a entitats geogràfiques independents, sense necessitat de recórrer a la noció tradicional, però inacceptable per al cristianisme, de la pluralitat de mons.» (O’Gorman 1995: 3).

Així, en aquest procés de reconeixement de les noves terres, mitjançant diferents textos de Vespuccio¹, veiem que en abandonar aquest, el concepte de *Nou Món*, «..degué comprendre, doncs, que es tractava d’un concepte inadmissible pel pluralisme de mons que implicava.. » (O’Gorman 1995: 4).

Finalment, amb documents històrics com són la *Cosmographiae Introductio*², i el mapamundi de Waldseemüller, «....no només es reconeix la independència de les noves terres respecte a l’*orbis terrarum* i, per tant, se les concep com una entitat diferent i separada d’ell, sinó que [...] se li atribueix a aquesta entitat un ésser específic i un nom propi que la individualitza.» (O’Gorman 1995: 6).

Per altra banda, l’historiador britànic John Elliott analitza els primers impactes que va viure Europa i els mateixos conqueridors en trobar-se amb un món nou, inexistent a la Bíblia, pel qual no tenien categories, ni elements explicatius. Elliot ens ajuda a comprendre la dicotomia *nosaltres-ells* i la construcció mental d’aquestes “noves” poblacions, des d’un punt de vista europeu.

---

1 La seva fama universal és deguda a dues obres publicades amb el seu nom entre 1503 i 1505: el *Mundus Novus* i la *Carta a Soderini*, que li atribueixen un paper protagonista en el descobriment d’Amèrica i la seva identificació com a un continent nou.

2 va ser un llibre publicat el 1507 per acompanyar el mapamundi mural de Martin Waldseemüller, *Universalis Cosmographia*, i que va ser on va aparèixer el nom d’«*Amèrica*» imprès per primera vegada.

Mapamundi de Waldseemüller

Elliott analitza les conseqüències de la conquesta i els canvis produïts a Europa durant els segles posteriors i com la colonització va produir efectes sobre la vida política, les idees i les concepcions sobre la naturalesa humana.

Explora la resistència dels intel·lectuals de l'època a incorporar les informacions que generaven aquelles noves terres. Segons Elliott, «...l'intent d'una societat per comprendre'n una altra comporta necessàriament la revaloració d'ella mateixa.» (Elliott 1972: 7). Encara que Europa experimentava canvis transcendentals, «el Renaixement suposava en alguns aspectes, almenys en la primera etapa, un tancament més que una obertura del pensament.» (Elliott 1972: 8), però admet que «...donada l'enorme adaptació mental que calia fer, la resposta de l'Europa del segle XVI potser no era després de tot tan lenta com pugui semblar algunes vegades.» (Elliott 1972: 9).

La percepció dels europeus arribats a Amèrica depenia de la respectiva formació de cada un. En aquella situació, eren necessàriament «...les tradicions cristiana i clàssica les que podien mostrar clarament els punts de partida per a qualsevol avaluació del *Nou Món* i dels seus habitants.» (Elliott 1972: 13). El món religiós i l'humanista foren els que van donar resposta a aquestes particularitats. «Tant els humanistes com els religiosos van projectar a Amèrica els seus somnis irrealitzats. [...] Però en tractar el *Nou Món* així els humanistes estaven tancant les portes a la comprensió d'una civilització estranya. Amèrica no era com ells la imaginaven.» (Elliott 1972: 15).

Francisco de Vitoria (c. 1483 – 1546), fou un integrant de l'Escola de Salamanca al segle XVI, que, davant la concepció que predominava al conjunt d'Europa que els indígenes americans eren uns infants o incapaços, va plantejar el reconeixement d'alguns drets, com el de la propietat de llurs terres o fins i tot, a rebutjar la conversió per la força. Fins i tot, arriba a qüestionar l'autoritat moral del Papa i de l'emperador, en territoris no cristians.

Per contra i en plena reflexió sobre la propietat de les terres americanes determina que no era lícit fer la guerra per sostreure les propietats dels indígenes, sempre que aquests no fessin pràctiques contra natura com menjar carn humana, impedir la propagació de la fe cristiana o impedir el comerç vers Espanya.

En la seva argumentació sobre la propietat, interpreta que «..el serf no pot tenir res com a seu.. [...] ..tot el que adquireix, ho adquireix per al senyor..» (De Vitoria 1975: 38), però, per altra banda, ell mateix assevera que, «..ells estaven públicament i privadament en pacífica possessió de les seves coses, i, per tant, mentre no es demostrï el contrari, han de ser tinguts per veritables senyors i no pot desposseir-los de la seva possessió, sense causa justa.» (De Vitoria 1975: 39). I encara més important, «..no es perden els béns per causa d'heretgia.» (De Vitoria 1975: 41).

Arriba a una conclusió: «Que abans de l'arribada dels espanyols, els indis eren veritables amos, tant públicament com privadament.» (De Vitoria 1975: 52). Els indígenes són humans com nosaltres, però els mancava el coneixement de la religió cristiana.

Indígenes en lluita pel reconeixement dels seus drets.

La Verena Stolcke, Catedràtica d'Antropologia Social i Cultural a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), analitza l'aparició de la categoria “mestissos” i el seu ús per part de l'administració colonial per distingir grups socials i mantenir l'hegemonia dels descendents dels colonitzadors i conqueridors.

Per la Verena Stolcke, els *mestissos*, «..no van néixer sinó que van ser construïts.» (Stolcke 2009: 20). L'autora analitza el significat de mestissatge i ho fa en l'escenari de les colònies espanyoles a Amèrica, espai on té lloc la construcció d'aquest concepte, la seva institucionalització i tots els efectes que en resulten i vesteixen tot l'entramat polític, econòmic i sobretot social creant tot un nou ordre, el *Nou Món*, on es volia adoptar l'ordre social castellà, però el sorgiment d'una nova casta va haver de ser incorporada. Així, l'autora «..explora els mecanismes utilitzats per l'administració colonial per distingir formalment els mestissos d'altres grups socials així com els criteris d'identificació emprats, examinant el significat canviant de la doctrina peninsular de neteja de sang.» (Stolcke 2009: 1).

El col·lectiu va ocupar una posició de desigualtat molt significativa, fins a arribar a ser considerats com a éssers irracionals. Exposa el procés que la *Inquisició* dugué a terme amb la *neteja de sang*, ideologia què «..va passar de ser un concepte moral-religiós de la identitat i jerarquia social a una

moderna noció racial de la desigualtat socioeconòmica.» (Stolcke 2009: 20). Aquesta doctrina, «..ordenava homes i dones a l'Amèrica espanyola d'acord amb les qualitats i les conductes religioses i morals.» (Stolcke 2009: 16). Sota aquestes circumstàncies, Stolcke també hi relaciona el control de la sexualitat de les dones i el matrimoni com a elements claus de reproducció de la societat colonial.

Finalment, l'estatus dels indígenes fou una qüestió central a l'Europa del segle XVI. La seva condició variarà amb el temps, però sempre patiran una forta discriminació social.

L'alteritat

El concepte d'alteritat cal emmarcar-la en un context sociopolític, i podem explicar-lo com la visió que podem tenir de l'*altre* com un ésser inferior i la necessitat de polítiques per desenvolupar l'entorn. El contacte entre aquestes dues comunitats humanes diferents que es troben, com més *primitiva* sigui alguna d'elles, més gran és la reacció que es produeix. Així, un dels grans problemes que va sorgir amb el Descobriment d'Amèrica, a banda d'un canvi de paradigma, fou, la no acceptació per part del cristianisme, de la pluralitat del món.

O'Gorman proposa el concepte d'Amèrica *inventada*, en lloc de *Descobriment* o *trobada entre mons*. Potser aquest concepte d'*invenció* per explicar el desconegut, i l'impacte per Europa i pels mateixos conqueridors que segons Elliott, va suposar trobar-se amb un *Nou Món*, desconegut i inexistent a la Bíblia, pot ser discutible. El que és evident, és que el xoc cultural, ideològic i a tots nivells, és extensible als *dos mons*, i uns des del poder que dona la força i els altres des de la submissió, van haver de fer veritables esforços d'adaptació a una nova realitat del món. I és en aquest sentit quan es pot discrepar amb O'Gorman quan es queixa que la infal·lible Europa, no fes l'esforç d'entendre a un altre món que no era el seu. En cap cas podem veure Europa com una unitat. Era un conjunt de societats immerses en una època plena de canvis a tots nivells i Amèrica va ser, simplement una font de noves riqueses, productes i oportunitats, i si calia, per damunt de tota llei o norma. Elliott ho té clar quan afirma que el punt de vista dels europeus estarà afectat per la formació i pels interessos professionals de cada individu.

Pot semblar que en Francisco de Vitoria, té una doble moral, bàsicament perquè no els defensa, com es pensa majoritàriament. Ell simplement estudia quina tipologia social són els pobladors indígenes, amb relació al dret clàssic existent, i determina alguns drets, tot i que està immers dins la lògica històrica del moment on es pot iniciar la guerra si es va en contra dels interessos propis.

El fet per exemple, de determinar que no era lícit fer la guerra per sostreure les propietats dels indígenes, però sí en cas de pràctiques contra natura com menjar carn humana, impedir la propagació de la fe cristiana o impedir el comerç vers Espanya, pot generar aquest dubte. Així, però, cal emmarcar Francisco de Vitoria a l'escola de Salamanca, des d'on va tractar d'entendre quina era la naturalesa humana dels indígenes per a poder aplicar un dret que servís de base perquè Castella pogués interactuar amb ells. Per a aquesta escola, els indígenes eren humans, tot i que, els mancava el coneixement de la religió cristiana.

En aquest context d'integració dels indígenes a la Corona, es va consentir la celebració de matrimonis indis en llibertat, i sobretot d'espanyols amb dones indígenes, apareixent d'aquesta manera la figura dels *mestissos*. Fou una manera d'impulsar l'evangelització i la repoblació del nou territori. Per Stolcke, el comentat concepte de *Neteja de Sang*, element transcendent en la construcció de la jerarquia social colonial passa a convertir-se en una moderna noció racista de la desigualtat social i econòmica durant el segle XVIII, i marcarà la història d'Amèrica.

BIBLIOGRAFIA

- DE VITORIA, Francisco. *Relecciones sobre los indios y el derecho de guerra*. Madrid: Ed. Espasa-Calpe, 1975. Pàg. 38–52
- ELLIOTT, John H. «El impacto incierto». A: *El Viejo Mundo y el Nuevo (1492-1650)*. Madrid: Ed. Alianza Editorial, 1972, pàg. 13-40.
- O'GORMAN, Edmundo. «El proceso de la invención de América». A: *La invención de América*. México: Ed. Fondo de Cultura Económica, 1995, pàg. 79-136.
- STOLCKE, Verena. «Los mestizos no nacen sino que se hacen». A: *Avá, Revista de Antropología*, 2009, núm.14.